Domènec Ribes

La calçotada de Valls

Com és possible que un manat de cebes grillades i rostides puguin moure xifres astronòmiques de diners? Per què els calçots són capaços de crear identitat? Com pot un plat tradicional moure una massa enorme de gent? Aquestes són algunes de les preguntes que ens fem quan reflexionem sobre aquest menjar tan peculiar del Camp de Tarragona, i per a les quals en aquest breu treball intentarem esbossar alguna resposta.

La hipòtesi plantejada aquí és que la calçotada, originària de Valls, ha servit com un instrument de diferenciació i de recreació d'identitat al llarg de la història. Aquesta instrumentalització ha adoptat formes específiques en funció de les característiques concretes de l'Estat espanyol durant el franquisme, i del posterior procés d'industrialització i mercantilització capitalista. A partir de la metodologia i les tècniques qualitatives emprades desde l'àmbit per l'Antropologia Social (observació participativa, entrevistes en profunditat i qüestionaris), es va dissenyar la investigació del fenomen de la calçotada a partir de tres variables o perspectives: la calçotada com a ritual que dóna identitat als seus membres i que varia la seva funcionalitat al llarg de la història; la mercantilització i la promoció del "color local'; i els diferents nivells d'integració de la calçotada entesa com a "festa popular'.

Ritual i identitat

Si fem una anàlisi històrica de l'evolució de la calçotada, hi podem diferenciar tres moments o etapes en la seva realització:

- Un primer moment, des dels orígens del plat fins la Guerra Civil, en el qual la calçotada tenia una significació eminentment familiar, i se celebrava únicament i exclusivament en la zona de Valls i els seus voltants.

-El període transcorregut entre la fi de la Guerra i la dècada dels cinquanta. En aquesta etapa, les calçotades van caure en desús a nivell popular. En aquest context, un grup d'artistes, escriptors, pintors i poetes recuperaren la festa; i la celebració de la calçotada es convertí, en gran part, en un instrument de diferenciació social dintre de la comunitat local de Valls.

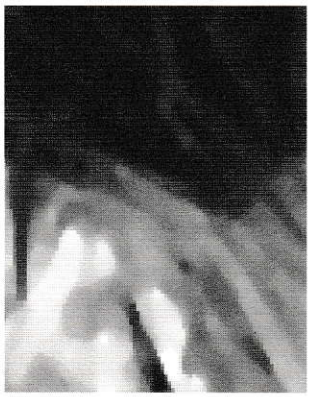
-La tercera etapa, que abastaria el període que va des dels inicis de la popularització general de la calçotada (mitjan dels anys cinquanta) fins als nostres dies. En aquest període hi ha hagut un reforçament i una reafirmació del sentiment comunitari dels vallencs enfront de tots aquells que no pertanyen a la comunitat.

Per tant, podem arribar a la conclusió que la calçotada, com a ritual, ha actuat de manera diferent en tres moments determinats de la seva història: en un primer moment, quan la calçotada estava restringida a un nivell familiar, integrava els membres de la família enfront de la comunitat local. Passat el període de la Guerra Civil, la calçotada era privilegi d'unes classes socials i intel·lectuals restringides i marcava una separació espacial a partir de tot el ritual i cerimònia de menjar el calçot (es marcava la diferència grup elitista-comunitat local. En aquest sentit hi va jugar un paper clau l'anomenada Penya artística l'Olla, nascuda el 1942 i formada per un grup d'escriptors, pintors, artistes i

dibuixants de la ciutat de Valls, els quals recuperaren l'hàbit de celebrar calçotades. I, finalment, un tercer moment en què la calçotada representa el ritual d'autoafirmació de la comunitat local (els que realment saben fer calçotades) enfront a tots aquells que vénen de fora ("domingueros" i "camacos", principalment).

Per tant, cal introduir el concepte de les revitalitzacions culturals en el sentit que li dóna Jimeno (1993). Aquestes revitalitzacions dels rituals es produïren en processos de transició política, i teníen com a principal finalitat de reduir la tensió social i crear un espai d'identitat per a la comunitat. En l'actual conjuntura del sistema capitalista, on la progressiva homogeneïtzació de tots els aspectes de la vida social produeix una recerca de la pròpia identitat, la calçotada compliria una funció de recrear identitat dintre de la pròpia comunitat, i ésser un espai on l'"urbà" pot trobar quelcom amb arrels i autenticitat, espais "no contaminats".

Seria a través d'aquest últim aspecte que es podria explicar l'enorme popularitat que ha assolit la calçotada. La gent, i sobretot, la gent de la ciutat, busca l'"autenticitat" cultural que ha perdut en el seu medi d'asfalt.

En resum, el ritual i la festa de la calçotada han actuat com un instrument de creació i recreació d'identitat, i en l'actualitat aquest fenomen es veu impulsat des de dues vessants: la que busca una identitat en un context homogeneïtzador i la que parteix d'aquest context en busca d'una identitat amb contingut.

La mercantilització d'un plat folklòric

Si entenem que les societats "tradicionals' sempre han canviat, per adaptar-se i readaptar-se a les noves condicions i necessitats que sorgeixen al llarg de la història, aleshores podem entendre també que en el context del capitalisme les societats rurals han experimentat, un cop més, una transformació. Dintre del conjunt de pràctiques, comportaments i costums que han sabut (o han pogut) adaptar-se al context actual, podem incloure-hi la calçotada. Però el preu que ha hagut de pagar ha estat el de la seva popularització i venda dels elements tradicionals. És a dir, la mercantilització de la cultura.

En el cas de la calçotada, aquesta mercantilització s'ha produït en allò que Greenwood assenyala com a "promoció del color local" (1976: 258). Dins d'aquesta promoció, hi ha hagut dos elements que han tingut un paper fonamental:

- La presentació de l'anual festa de la calçotada com una tradició i l'encarnació de l'essència rural catalana en aquest plat, la qual cosa produeix que molta gent identifiqui la calçotada amb Catalunya i les seves pràctiques mil·lenàries.

-El paper dels mitjans de comunicació, sobretot al Principat. Aquests són uns dels màxims responsables de la difusió i popularització de la calçotada en aquests últims anys. No hem d'oblidar tampoc, en aquest sentit, que l'inici de la popularització de la calçotada, cap a l'any 1956, es donà en gran mesura gràcies al ressò que se'n feren alguns diaris barcelonins com *El Correo Catalán* o *El Noticiero Universal.*

La invenció d'una festa

La Gran Festa de la Calçotada és una festa de creació no pas gaire llunyana (se celebrà per primer cop el 1982). Cal entendre aquesta celebració com una de les múltiples estratègies de readaptació de les formes tradicionals de vida al context general del capitalisme. És, per tant, un mecanisme que respon al canvi social. En aquesta línia, i seguint Prat i Contreras (1984:10), podem entendre la calçotada com una festa "tradicional i popular". En aquest sentit, la calçotada és una festa que actua en diferents graus d'integració, amb la funció d'adaptar, equilibrar i regular la inclusió de determinats individus en un nivell institucional ja donat. Així, la festa de la calçotada funcionaria com a:

-Festa familiar: reforçament del nucli familiar per diferenciar-lo dels "altres".

-Festa comunitària i local: el grup comunitari es manté cohesionat enfront estructures del mateix ordre. En aquest aspecte es posa de manifest el sentiment etnocèntric local.

-Festa comarcal i intracomarcal: molt relacionat amb l'anterior, aquí s'intenta cohesionar i cauteritzar les friccions i els conflictes particulars en ordre a un ideal cultural col·lectiu: la tradició.

-Festa nacional: actua com un mecanisme mitjançant el qual el poble català pot expressar el seu sentiment nacional diferenciador. En aquest mateix context pot emmarcar-se el fenomen casteller d'aquests últims anys.

Resumint, podem dir que la calçotada ha anat ampliant els seus nivells d'integració com a festa tot al llarg de la seva història i que, en l'actualitat, actua en tots aquests nivells alhora.

Conclusions

Si entenem que la societat (és a dir, les diferents societats que la formen) sempre canvia, sempre es readapta en funció de les necessitats del moment, aleshores les estructures i, per derivació, les expressions, també es reestructuren contínuament. En aquest sentit, les festes com a sistemes rituals simbòlics que confereixen als seus membres adscrits una identitat social, poden modificar la seva funcionalitat en relació amb l'estructura material dels individus, en el procés de praxis socials on estructura i superestructura actuen dialècticament.

La calçotada, com a espai on les coordenades socials divergents poden retrobarse, ha anat modificant el seu àmbit d'actuació al llarg de la història. En l'actualitat, la calçotada i el seu ritual ensems, actuarien en una multiplicitat d'àmbits d'integració: a nivell familiar integraria els diferents membres; a nivell local i comunitari (i precisament gràcies a la seva popularització), crearia un sentiment de pertinença i diferenciació de la comunitat enfront dels forasters; i finalment, a nivell nacional, acompliria una funció simbòlica dels catalans i les seves tradicions.

Així mateix, l'expansió a nivells d'integració diferents de la calçotada ha estat estretament lligada a les característiques específiques de l'Estat espanyol durant aquesta última meitat de segle, i al context d'universalització del capitalisme general. Els canvis més profunds en l'estructura i funcionalitat de la calçotada s'han donat a causa de la seva popularització i mercantilització, l'exemple més característic de la qual és la invenció de la Gran Festa de la Calçotada. En aquest punt entraríem en una controvèrsia que fa temps que és discutida en l'àmbit de l'Antropologia: aquesta mercantilització de la cultura, està fent perdre tots els valors culturals locals? o al contrari, aquest és un fenomen de reactivació d'aquests valors culturals?

Si les transformacions econòmiques, demogràfiques, polítiques, socials, i ideològiques configuren una societat i una cultura noves, aleshores les festes populars han de respondre inevitablement a aquests canvis. I, per tant, és únicament així que adquireixen valor, i és tal com les hem d'entendre.

Domènec Ribes
Estudiant d'Antropologia

Bibliografia:
Barril, Joan. *L'Alt Camp.* Barcelona. Ed. Generalitat de Catalunya. 1992.
Comas, D. *El proceso de cambio social,* a: Agricultura y sociedad, n 55.
Contreras, J. *Revista Cultura,* Valls. Anys 1951 i 1957.
Geertz, Clifford. *La interpretación de las culturas.* Barcelona. Ed.Gedisa .
Greenwood, Davyd. *Una perspectiva antropológica acerca del turismo: cambios sociales y cuturales en Fuenterrabía,* a:Lison Tolosana, C. (ed.), *Expresiones actuales de la cultura de un pueblo.* Ed.Centro de Estudios Sociales. Pàgs. 199-230.
Jimeno, Pilar. *Cuando las revitalizaciones son sinónimo de identidad local* a: Martin Diaz, E. (Coord) *Sistemas de identidades y su expresión en las sociedades locales.* Actas del VI. Congreso de Antropología, Tenerife 1993.
Leach, Edmund. *Cultura y comunicación, la lógica de la conexión de los símbolos.* Madrid. Ed. Siglo XXI. 1993.
Lison, Carmelo. *Invitación a la antropología cultural de España* a: Ed. Adara, LaCoruña. 1977.
Prat, J. *I les festes populars.*
Contreras, J. Barcelona. Ed. Els llibres de la frontera. 1984.
Ventura Solè, J. *Penya artística L'Olla. Art i gastronomia, una forma de vida vallenca.* Valls. Ed. Joan Ventura i Solé. 1991.